

Festina lente

Haast u langzaam of slow down?

LANG
ZAAM
LEVEN

Willem Claesz Heda (1594-1680), stilleven met vergulde bokaal, 1635

Help ik ben verdwaald. Geef mij goede raad. Wie in deze door drukte en snelheid beheerste samenleving de weg dreigt kwijt te raken, kan het beste terugvallen op de in spreuken en gezegden neergeslagen kennis en wijsheid van vroeger tijden.

Door Renée Simons

Deze raadselachtige afbeelding is afkomstig uit een van de wonderlijkste boeken aller tijden: de *Hypnerotomachia Poliphili*. Dit werk werd in 1499 gedrukt door de humanistische drukker Aldus Manutius in Venetië. Het woord hypnerotomachia – ik krijg er zelf een jachtig ge-

voel van – heeft niks met hyper te maken, het is een door de auteur zelf bedachte samenstelling van de Griekse woorden *hypnos* (slaap) *eros* (liefde) en *machè* (strijd, krachtmeting), zodat de letterlijke titel van het boek luidt: *De gedroomde, met veel strijd gepaard gaande zoektocht van Poliphilus naar de liefde*. Het allegorische verhaal beschrijft de droom van Poliphilus (hij die van veel houdt) over de strijd die hij met wisselend succes voert voor zijn liefde voor de schone Polia (veel dingen). Poliphilus' droomtocht voert hem door landschappen die bezaaid zijn met allerlei fantastische gebouwen en monumenten. Op pagina 133 van het boek wordt verteld hoe Poliphilus een reliëf ziet dat hiernaast staat afgebeeld. Het verbeeldt een dame, zittend op een kruk met een voet op de grond en een been opgeheven. 'Ze zat op haar ene bil en hief haar andere been alsof ze op het punt stond op te staan'. In de ene hand houdt ze een stel vleugels en in de andere een schildpad. De nimf Logisitica legt Poliphilus uit: 'Beteugel de

snelheid door te zitten, de traagheid door op te staan.' Dit contrast tussen rust en beweging, snelheid en traagheid is Festina lente ten voeten uit.

Al eerder in het boek (p. 69) wordt dit motto op hiërogliefachtige wijze verbeeld: Poliphilus ziet 'een cirkel en een anker met een rond de schacht kronkelende dolfijn' die hij uitlegt met αει σπε δε βραδέως: Semper festina tarde ofwel 'haast u immer langzaam'.

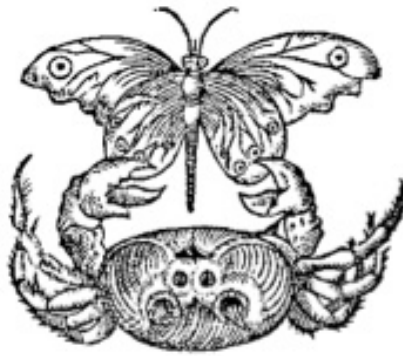
Festina Lente betekent dus zoveel als Haast u langzaam, een raadselachtig advies. Bijna tegenstrijdig. Toch doet de spreuk al sinds de oudheid opgeld, werd een van de geliefde lijfspreuken tijdens de Renaissance en was het motto van keizer Augustus. Hij had een bijzondere hekel aan roekeloos en onbezonnen gedrag, vooral waar het militaire zaken betrof. Goed gedaan, is snel genoeg, hield hij zijn bevelhebbers voor.

Het is niet toevallig dat het motto juist in de humanistische Renaissance, wanneer de mens en zijn gedrag meer en meer centraal komt te staan, zo populair werd. Aldus Manutius adopteerde het motto, verbeeld door anker en dolfijn, als zijn drukkersmerk.

Ook grafisch probeerde men dit idee weer te geven door contrasterende elementen te gebruiken: de dolfijn met het anker, de schildpad met het zeil. Het embleem van keizer Augustus zelf was een vlinder die voorzichtig werd vastgehouden door een krab.

Haast u langzaam houdt dus in dat de mens groeit door snelheid van handelen en geduld, roekeloosheid en zelfbeheersing, die in gelijke mate zijn ontwikkeld.

Het is dus rijker in betekenis dan het ont-haasten en relaxen in allerlei wellnessoor-den. Wie in deze nieuwe kennissamenleving de weg dreigt kwijt te raken, kan misschien het beste terugvallen op de in spreekwoorden en gezegden neergeslagen kennis en wijsheid: 'haast u langzaam', is een goede raad in een door drukte en snelheid beheerste tijd.

Festina lente, sed festina luidt het volledige motto ofwel Haast je langzaam, maar haast je. Het is dus geen excuus om het alleen maar kalm aan te doen. Het is juist een advies om niet als een dolle stier rond te rennen, maar om beheerst en op de juiste momenten, wanneer de situatie daar om vraagt, zowel vaart in te kunnen houden als ook de snelheid te kunnen opvoeren. Dus een advies om de baas over het eigen tempo van handelen te worden en te blijven. Een gezond advies in een tijd waar stress, burn-out en werkdruk aan de orde van de dag zijn. Er gaan te weinig uren in een dag, en: ik leef niet ik word geleefd, zijn veel gehoorde klachten. Antwoord: Festina lente!

Maar voor wijze lessen uit het verleden, hoeven we de Hypnerotomachia, dat

als boek een lust voor het oog is, niet te lezen, noch de adagia van Erasmus (een verzameling van 4151 oude spreuken en wijsheden) er op na te slaan; hij schrijft weliswaar in adagium 1001, Festina lente, een lofzang op Aldus Manutius, maar dicht-ter bij huis ligt het Rijksmuseum.

Ongeveer 230 schilderijen in de Rijksmuseumcollectie zijn stillelevens. Het leven staat letterlijk even stil in deze zorgvuldig gerangschikte gearrangeerde uitstalling van voorwerpen. Een van de kenmerken van de Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw is de neiging diepzinnigheden (moralisaties) te verbinden aan gewone en alledaagse gebeurtenissen. Ook omgekeerd: dingen uit het dagelijks leven wordt een diepere betekenis toegeschreven. Vanwege het ontbreken van een verhaal waren de stillelevens daarvoor een bij uitstek geschikt medium. Stillelevens werden gebruikt om een morele boodschap te vertolken: ik denk bijvoorbeeld aan Memento mori-voorstellingen of aan vanitasstillelevens waarin de vergankelijkheid van het leven en het materiële een belangrijke rol hebben gekregen.

Johannes Torrentius, Emblematisch stilleven met kan, glas, kruik en breidel, 1614, olieverf op rond paneel, 52cm x 50,5cm

Een tinnen wijnkan, een wijnglas, een aarden waterkruik, een stukje papier met twee notenbalken en een belerende tekst, daarboven een breidel of teugel: het zijn allemaal aansporingen tot matigheid. Wijn dien je met water te mengen, de lusten te beteugelen. Die strenge boodschap staat in schril contrast tot de reputatie van de schilder, die herhaaldelijk van hoerenlo-

pen en ketterij werd beschuldigd. De tekst op het opgeprikte papier luidt: *ERt (Eques Rosae Crucis) Wat bu-ter maat bestaat, int on-maats qaat ver-ghaat*

In een stilleven kan de schilder zijn virtuositeit tonen. De stillevenen uit de Vlaams-Nederlandse schilderkunst uit de zeventiende eeuw zijn vooral beroemd om de stofuitdrukking, de weergave van het oppervlak van een voorwerp. Schilders specialiseerden zich in bepaalde genres: fruit- en bloemstillevenen of jachtstukken (nu minder populair vanwege al die dode dieren), 'ontbijtgens' (stillevenen met brood, messen, vis, de dingen die tijdens een maaltijd aan het eind van de ochtend werden gegeten) banketgens, toeboekjes (stillevenen met pijp, tabak en soortgelijke artikelen).

Ook kan met een stilleven de rijkdom van de opdrachtgever van het schilderstuk worden gesymboliseerd, het zogenaamde pronkstilleven.

Bloemstilleven met horloge, gesigneerd A. Mignon fe.

In geschilderde bloemstilleven (in de zeventiende eeuw blompotten genoemd) zijn de bloemen los van hun natuurlijke omgeving geschilderd; sommige soorten uit het boeket komen in de natuur niet in elkaars buurt voor of bloeien niet gelijktijdig. Abraham Mignon (1640-1679) specialiseerde zich in blompotten; de bloemen worden afgebeeld vanwege hun schoonheid en symboliek. Op het afgebeelde stilleven is het gesloten zakhorloge een opvallende blikvanger. De tijd is even stilgezet. Deze *natura morta*, ofwel dit stilleven brengt de boodschap dat levensvreugde kortstondig is. Geniet ten volle van het moment en wees bewust van 's levens vluchtigheid. *Festina lente*, sed *festina* is een gezonde tegenhanger van de vanitassymboliek. Haast u langzaam; sta er bij stil, niet eindeloos, maar langer dan de negen seconden van de gemiddelde museumbezoeker.

Willem Claesz Heda (1594-1680), stilleven met vergulde bokaal, 1635

Dit stilleven is een prachtig voorbeeld van de monochrome banketjes waarin Willem Heda was gespecialiseerd. Halfgevulde glazen, een omgevallen zilveren schaal, brokken brood, oesters, verfrommelde servetten en een aangesneden en half geschilde citroen. Het moet een goede maaltijd geweest zijn waarvan Willem Heda de resten vastlegde op een van zijn beroemdste stillevenen.

Het is wel een vreemd stilleven. Een maaltijd eindigt zelden met onaangeraakte oesters en een omgegooide schaal. Het geheel wekt de indruk van een vlucht. De plotseling afgebroken maaltijd wijst misschien ook naar de thematiek van veel stillevenen: de vanitasgedachte, de dood kan je op elk moment uit het leven wegrukken. Zelfs tijdens een overvloedige maaltijd als het leven op z'n best is. Daarom is het van belang je tijd goed te gebruiken: *festina lente*, sed *festina*; haast u langzaam, maar haast u.

Heda heeft zich een heel moeilijke opdracht op de hals gehaald: hij kon daarmee z'n beheersing van de techniek optimaal demonstreren. De glans van het zilver en tin, de transparantie van het glas, de glibberige doorzichtigheid van de oesters, en dan nog de weerkaatsingen van bijvoorbeeld de omgevallen schaal in de tinnen kan en in het glas, alles in deze *natura morta* lijkt levensecht.

Je kunt eindeloos naar dit schilderij kijken en je verbazen over de schilder die deze fabuleuze stofuitdrukking heeft weergegeven.

Slow down, win win: je staat ergens bij stil. Dus je onthaast. Tegelijkertijd krijg je een waardevolle boodschap mee: Haast u langzaam, maar haast u. Maak goed gebruik van uw tijd: het kan elk moment afgelopen zijn. ●

